Ege Üniversitesi Yayınları
Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yayın No: 17

PROF. DR. METİN EKİCİ ARMAĞANI

Cilt:1-2-3

İzmir / 2022

Ege Üniversitesi Yayınları
Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yayın No: 17

METİN EKİCİ ARMAĞANI

Prof. Dr. Selami FEDAKAR
Doç. Dr. Muvaffak DURANLI

Cilt: 1-2-3

İZMİR-2022

METİN EKİCİ ARMAĞANI

Prof. Dr. Selami FEDAKAR
Doç. Dr. Muvaffak DURANLI

E-ISBN: 978-605-338-383-3

Ege Üniversitesi Üst Yayın Komisyonu 07.11.2022 tarih ve 08/07sayılı kararı ile yayınlanmıştır.

© Bu kitabın tüm yayın hakları Ege Üniversitesi'ne aittir. Kitabın tamamı ya da hiçbir bölümü yazarının önceden yazılı izni olmadan elektronik, optik, mekanik ya da diğer yollarla kaydedilemez, basılamaz, çoğaltılamaz. Ancak kaynak olarak gösterilebilir.

Eserin bilim, dil ve her türlü sorumluluğu yazarına/editörüne aittir.

Ege Üniversitesi Yayınları

Ege Üniversitesi Basım ve Yayınevi
Bornova -İzmir
Tel: 0 232 342 12 52
E-posta: basimveyayinevisbm@mail.ege.edu.tr

Yayın Link

https://basimveyayinevi.ege.edu.tr

Yayın Tarihi: Aralık 2022

Bu eser, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası lisansı (CC BY-NC-ND) ile lisanslanmıştır. Bu lisansla eser alıntı yapmak koşuluyla paylaşılabilir. Ancak kopyalanamaz, dağıtılamaz, değiştirilemez ve ticari amaçla kullanılamaz.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license (CC BY-NC-ND). Under this license, the text can be shared with the condition of citation. However, it cannot be copied, distributed, modified or used for commercial purposes.

Editörler

Prof. Dr. Selami FEDAKAR - Doç. Dr. Muvaffak DURANLI

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Alimcan İNAYET

Doç. Dr. Pınar FEDAKAR

Doç. Dr. Atıf AKGÜN

Dr. Öğr. Üyesi Nagihan BAYSAL

Dr. Öğr. Gör. Fazıl ÖZDAMAR

Dr. Öğr. Gör. Seçkin SARPKAYA

Araş. Gör. Gökçe EMEÇ YÜCESOY

Araş. Gör. Arzu ACAR

Doktora Öğrenci Yağmur ALKIR

ÜÇ MEZAR BİR KORKUT: DEDEM KORKUT'UN MEZARLARINA DAİR KAYNAKLAR

Mustafa ÖZBAŞ*

Giriş

1983-1985 yılları arasında Sovyet Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü'nden P. Gershkovych başkanlığındaki bir ekip, Ukrayna'nın güneyindeki Kherson bölgesinin Berislav şehrindeki Kirove köyü yakınında kazılar gerçekleştirdi. Arkeologların kazdıkları kurganın merkezinde yaklaşık üç buçuk metre yüksekliğinde ve yüzeyden iki metre altmış santim derinliğinde farklı bir Kuman mezarı bulundu. Bu mezarı diğer Kuman mezarlarından ayıran en önemli özellik, iskelet kalıntılarının yanında bulunan kopuzdu. Ekibin lideri Gershkovych, "*Kuzey Karadeniz Bölgesinin Kuman Muhitinde Korkut'un Mirası*" (Gershkovych, 2011) başlığıyla merak uyandıran makalesinde, Korkut'la ilgili genel bir giriş yaparak, onun ilk etapta bir şaman ve bir şifacı olduğunu, aynı zamanda mucizevi özelliklerle donatıldığı düşünülen kopuzun mucidi olduğuna inanıldığını söylüyordu. Hatta Korkut bile, kopuzu ses verdikçe yaşamaya devam etmişti (Gershkovych, 2011: 81).

Yazar makalesini şöyle bitiriyordu:

> "*Diğer bir deyişle ölen kişi, belli ki nispeten mütevazı bir mal varlığına sahipken, özel bir sosyal statünün tadını çıkarıyordu. Bu statüye çağdaşları tarafından çok saygı duyulan müzikal yetenekleri, kâhinlik ve şifacılık becerileri sayesinde kavuşmuş olması muhtemeldir. Bu bulduğumuz kişi Korkut'un kendisi değildir, fakat onun özelliklerini suretinde özümsemiş ozanlardan, şamanlardan, şifacılardan birisidir.*" (Gershkovych, 2011: 89)

Gershkovych'ın makalesi iki açıdan önemlidir. Öncelikle geç orta çağlar boyunca Türk halklarının oldukça gelişkin müzik kültürünün sadece tarihsel kaynaklara değil, aynı zamanda arkeolojik bulgulara da yansıdığını göstermektedir. Buna paralel bir biçimde ikinci olarak da Dede Korkut'un veya Korkut Ata'nın mirasının düşünülenden çok daha geniş bir coğrafyaya yayılmış olabileceğini düşündürmektedir. Bulunan mezar Korkut Ata'nın mezarı değilse bile, mezardaki kopuz efsanevi biçimde onunla başlayan bir geleneğin son buluntusudur.

* Öğr. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı. mustafa.ozbas@deu.edu.tr

Peki, kopuz buradaysa Korkut Ata neredедir? Yeri, yurdu, bir mezarı var mıdır? Bu soruları bilimsel bir temelde cevaplamak ve "Dede Korkut'un mezarı işte budur!" demek şüphesiz zor, hatta imkânsızdır. Zira Dede Korkut gibi Türk dünyasının geneline yayılmış ve bu dünya tarafından sahiplenilen efsanevi bir karakterin yaşamına, ölümüne ve mezarına dair kayıtlar da efsanelerle iç içedir. Bugüne kadar onunla ilgili yapılan çalışmalar ekseriyetle adıyla anılan *Kitâb-ı Dedem Korkud alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân* üzerine olmuş, başta dilbilim olmak üzere sosyal ve beşeri bilimlerin farklı disiplinlerinden bakış açılarıyla boylar/anlatmalar üzerine yoğunlaşmıştır. Bunlarla beraber doğrudan Dede Korkut'un kendisiyle ilgili olarak da ya aynı eser içerisinde çalışmalara eklenmiş ya da boylardan müstakil olarak makale veya kitap bölümü şeklinde yayımlanmış çalışmalar da mevcuttur. Bu bakımdan Dede Korkut, adı, doğumu ve ailesi, mensup olduğu boy, yaşadığı devir, görevleri, yaşı, ölümü ve mezarı gibi başlıklar çerçevesinde ele alınmıştır (Pehlivan, 2022: 228-236).[1] Dikkat edilecek olursa zikredilen başlıklar içerisinde her ne kadar efsanelere dayansalar da sadece mezarıyla ilgili bilgiler müşahede edilebilecek, tarif, tasvir ve hatta gravür veya fotoğraf olarak sunulabilecek niteliktedir. Bu bağlamda biz de çalışmamızda, Dede Korkut'un mezar yerleriyle ilgili kaynakları gözden geçirmek, biri Bayburt'ta, diğeri Derbend'de, sonuncusu da Sır Derya kıyısında bulunan ya da bulunmuş olduğuna inanılan mezarlarına dair bilgileri, bu bilgilerin geçtiği metinler üzerinden tekrar değerlendirmeyi amaçladık.

Dede Korkut Mezarlarına Dair

Dede Korkut'a isnat edilen biri Türkiye'de, diğeri bugün Rusya'ya bağlı Dağıstan'da bulunan Derbend şehrinde ve sonuncusu da Seyhun Nehri'nin (Siri Derya / Sır Derya) Kazakistan sınırları içerisinde kalan kıyılarında olmak üzere üç mezar yeri bulunmaktadır.[2] Bu mezarlardan sadece Türkiye'de, Bayburt'un Masat Köyü'nde bulunan türbesi ile tarihî kaynaklarda gösterilen yerden farklı olarak Kazakistan'ın Kızılorda şehrinde bulunan ve 1980'de inşa edilen anıt mezarı ziyaret edilebilir durumdadır. Derbend'deki mezara dair kayıtlar ise, ya kaynaklarda geçtiği ya da rivayet edildiği kadarıyla bilinmektedir.

Bayburt'taki Dede Korkut Türbesi

Dede Korkut'a ait olduğuna inanılan mezar yerlerinden Anadolu coğrafyasında bulunan tek örnek Bayburt'taki Dede Korkut Türbesi'dir. Türbe,

[1] Elbette Dede Korkut'un bu başlıklar altında ele alınması gibi bir zorunluluk yoktur. Örneğin Orhan Şaik Gökyay Dede Korkut'u aynı isimli başlıkta sadece "Hayatı" ve "Kişiliği" alt başlıklarında incelemiştir (Gökyay, 1973: CXIV-CXLI). Bununla beraber burada verilen başlıklar, konuyla ilgili en yakın tarihli çalışmadan alınmıştır.

[2] Dede Korkut'un mezar yerleri dışında Korkut adını taşıyan yerler de mevcuttur (Gökyay, 1973: CXV).

Bayburt'un güneydoğundaki Masat (Yıldırım) Köyü'nün çıkışında yer almaktadır. Üzerinde hicri 718 (1318) tarihi bulunan türbenin tam olarak ne zaman Dede Korkut'la ilişkilendirilmeye başlandığı kesin bir biçimde bilinmemektedir. Zira türbeden bahseden çalışmalarda istisnasız bir şekilde türbenin halk arasında "Ali Baba" veya "yüce, ulu" anlamına gelecek şekilde "Âlî Baba" şeklinde isimlendirildiği ifade edilmektedir (Üçüncü, 2015: 145; Memiş, 2018: 151; Yıldızoğlu, 2019: 16; Türk, 2019: 86). Bayburt'u ziyaret eden Evliya Çelebi, Abdülvehhab Gazi, Şehid Osman Gazi Baba ve Çağırkanlı Dede ziyaret yerlerinden bahsederken Ali Baba'dan ya da Dede Korkut'tan söz etmez. Türk tarihçiliğinin önemli isimlerinden, çocukluğunun bir bölümünü de Bayburt'ta geçiren Osman Turan, *İslam Ansiklopedisi*'ne yazdığı "Bayburt" maddesinin "Tarih" kısmının bir paragrafını Dede Korkut'a ayırmış, ancak burada "Bey Böyrek" hikâyesinden bahisle Bey Böyrek'in mezarının Bayburt civarındaki Duduzar Köyü'nde bulunduğunu ifade etmekle yetinmiş, Dede Korkut'un türbesine dair bir şey söylememiştir (Turan, 1979: 367). İlk akademik yayınını Ülkü Halkevleri Dergisi'nde "Bey Böyrek Hikâyesi" başlığıyla 1938'de gerçekleştiren Turan'ın, 40 yıl sonra yayımlanan Bayburt maddesinde Dede Korkut'un mezarıyla ilgili bilgi vermemesi, henüz Ali Baba Türbesi'nin Dede Korkut'la ilişkilendirilmeye başlanmadığını veya başlandıysa da bu bilginin yaygınlaşmadığını düşündürmektedir. Dede Korkut'la ilgili önemli isimlerden Orhan Şaik Gökyay, Muharrem Ergin ve sair araştırmacıların Dede Korkut'un mezarıyla ilgili bahislerinde de Bayburt'tan söz edilmez.[3]

Büyük ihtimalle, Ali Baba Türbesi'nin Dede Korkut'a isnat edilmesinde Bayburtlu merhum gazeteci Osman Okutmuş'un çabaları önemli bir rol oynamıştır. Okutmuş, *Bayburt Postası Gazetesi*'nde çıkan ve *Bayburt'un Sesi Dergisi*'nin *Dede Korkut Özel Sayısı*'nda tekrar yayımlanan "Dede Korkut'un Mezarı" başlıklı tek sayfalık yazısında konuyu ele almıştır (Okutmuş, 1997: 81). Bu yazıdan anlaşılmaktadır ki, aslında Okutmuş, Hasan Oraltay'ın "Dede Korkut'un Yıkılan Mezarını Kim Onarmalı?" başlıklı 1970 tarihli *Türk Kültürü* dergisindeki üç sayfalık yazısını kullanmıştır. Oraltay da bu yazısında *Kazak Edebiyatı* gazetesinin 1969 yılında çıkan bir sayısında bulunan B. Aldamcaroğlu'nun "Dede Korkut'un Mezarı" başlıklı yazısının Türkçe tercümesini vermektedir (Oraltay, 1970: 45-48).[4] Kimi yanlışlıkların göze

[3] Kemal Üçüncü (2015: 145), Dede Korkut Türbesi'nin bir resminin Orhan Şaik Gökyay tarafından 1986'da yayımlanan Dede Korkut Hikâyeleri kitabında yer aldığını yazsa da, bu kitaptaki fotoğraf Dede Korkut Türbesi'ne değil, Bey Böyrek kabrine aittir.

[4] Oraltay'ın paylaştığı tercümenin yazarı belli ki Kazak şair ve yazar Begdilda Aydildaulı Aldamjarov'tur.

çarptığı ve tercüme hatalarının olduğunu düşündüğümüz Oraltay'ın yazısı, daha doğrusu yaptığı çeviri, özetle Dede Korkut'un mezarını Derbend'de aramanın nafile olduğu, doğru yerin Sır Derya'nın aşağı mecraları olması gerektiği ve hatta bu mezarın da Kazakistan'ın Kızılorda vilayetinde zaten bulunduğu yönündedir. Buna karşın bugün yerini bilen bir kişi bulmanın zor olduğu ve sonunda yetmiş yaşında Cumabek isimli bir ihtiyarın kendilerini 1960'ta tamamen yıkılmış olan mezarın bulunduğu vadideki kayalıklara götürdüğü ifade edilir. Hatta Cumabek'in sözleri üzerine Aldamcaroğlu şunları söyler:

> "*Hepimiz sessiz sedasız olduğumuz yerde kaldık… İşte bizim tenbelliğimiz! Bunu daha önce düşünerek, zamanında hareket etmiş olsaydık, yalnız Kazak halkının değil, bütün Türk ırkından olan halkların göğsünü kabartan Dede Korkut mezarını yıkılmaktan kurtarabilirdik.*" (Oraltay, 1970: 47)

Ayrıca Aldamcaroğlu, yine de geç kalmış olmadıklarını, ilk yapmaları gereken işin Dede Korkut'un yıkılan mezarı yerine hatıra olarak bir dikili taş yerleştirmek gerektiğini belirtmektedir (Oraltay, 1970: 47).

Metnin bütünü Dede Korkut'un mezarının bir zamanlar Kazakistan'ın Kızılorda vilayetinde olduğu, son kalıntılarının da nehrin taşması sonucu kaybolduğu üzerineyken, Okutmuş yazının içinden belli kısımları alarak seçici davranmış, hem Derbend hem de Kızılorda rivayetlerinin asılsız olduğunu iddia etmiştir. Oraltay'ın tercümesinde mezarın yerini hâlâ bilen Cumabek bulunmuşken, Okutmuş yazısında sadece "*Ne yazık ki, ne mezarın kalıntısını gördük, ne de mezar hakkında bir bilgi sahibine rastladık.*" cümlesini kullanmış, yazının devamındaki Cumabek'ten bahsetmemiştir. Hatta "*Dede Korkut'un mezarını Orta Asya'nın bozkırlarında arayanlar, lütfedip Bayburt'a uğrasalardı, neticeye daha çabuk varırlar; zamanlarını beyhudeye harcamamış olurlardı*" demiştir (Okutmuş, 1997: 81). Yine benzer şekilde Oraltay'ın tercümesinde aksakallı ihtiyarların Korkut'un öldükten sonra nehir kenarına defnedilmesi, mezarının altından su akması ve buna rağmen mezarın şimdiye kadar harap olmamış olduğu şeklindeki rivayetleri, gayet açık biçimde Sır Derya'daki mezarla alakalıdır (Oraltay, 1970: 45). Buna karşın, Okutmuş bu ifadeleri, aksakallı ihtiyarların sözlerinde geçen nehrin Çoruh Nehri olduğu ve mezarın da nehrin vadisindeki Yıldırım Köyü'nde (Masat) bulunan, Bayburtluların deyişiyle "Ali Baba" (Büyük Baba) veya "Korkut Ata" denilen mezar olduğu yönündeki düşüncesine kanıt olarak göstermiştir (Okutmuş, 1997: 81).

Anladığımız kadarıyla Okutmuş, Oraltay'ın tercümesini yaptığı Aldamcaroğlu'nun sözlerinden etkilenmiş, Dede Korkut mezarının kaybolup

gitmesinden müteessir olmuş ve neticede son kalıntıları da yok olan mezarı Bayburt'ta diriltmek istemiş, bir bakıma Kazakların sahip çıkmadığı Dede Korkut'a sahip çıkarak onu yersiz, yurtsuz ve mezarsız bırakmamıştır.

Netice itibarıyla Bayburt'taki Ali Baba Türbesi'nin Dede Korkut'la ilişkilendirilmesi, Osman Okutmuş'un fikir ve iddialarından kaynaklanıyor gibi görünmektedir. Okutmuş'un yazısının sonuna düşülen nottaki "*Dede Korkut'u ilk hatırlayan araştıran, iddialarını kanıtlayarak, mezarını ziyaret ederek bir davanın, bugüne ulaşmasında büyük çabalar gösteren rahmetli H. Osman Okutmuş'un gayretleri unutulamaz.*" (Okutmuş, 1997: 81) ifadeleri ile Fırat Kızıltuğ'un "*Bu mezarı ortaya çıkaran kişi Osman Okutmuş ağabeyimdir. O devrede çektiği sıkıntıları bilirim ama bıkmadan, usanmadan bunu savundu.*" (BayburtPortalı, 2016) sözleri bu ihtimali güçlendirmektedir.[5]

Yine de bu türbenin Dede Korkut'a ait olup sözlü gelenekte izlerinin bulunduğuna dair kayıtlar da mevcuttur. Örneğin hem Okutmuş'un yazısında hem de daha sonra İhsan Yardımcı'nın *Tarihte İkinci Medeniyet Merkezi: Bayburt* adını taşıyan kitabında böyle bir rivayete yer verilmektedir (Okutmuş, 1997: 81; Yardımcı, 2006: 106).[6] Buna göre Dede Korkut, Bey Böyrek'in pusuya düşürülüp şehit edilmesinin ardından onu Düldül-i Zâr Tepesi'ne kendi elleriyle defnetmiş, ardından Masat Köyü vadisinde inzivaya çekilmiş ve vefatının ardından da türbesi Bayındır Han'la Akkoyunlu Devleti'nin kurucusu Kantur Ali Bey tarafından burada yaptırılmıştır (Yardımcı, 2006: 106).[7] Yardımcı, aslında Okutmuş'tan aldığı Bayburtlu dedelerin anlattıkları hikâyelerde yer alan bu efsaneye, babası tarafından da anlatıldığı bilgisini eklemiştir (Yardımcı, 2006: 106).

Hâsılı Dede Korkut anlatılarında Bayburt ve çevresinden sıklıkla bahsedilmesi, Bayburt'tan derlenen Bey Böyrek efsaneleri ve Duduzar Tepesi'nde bulunan Bey Böyrek kabri, hâlihazırda Dede Korkut ile bu şehrin bütünleşmesini sağlamış, merhum Osman Okutmuş'un da gayretleriyle halkın

[5] Yine de Okutmuş'un fikirlerini dayandırdığı başka bir kaynak veya kendisinin etkilendiği başka bir kişinin olup olmadığı daha ayrıntılı bir biçimde araştırılmadan kesin bir yargıya varmaktansa temkinli olmak lazımdır.

[6] Yardımcı bu rivayeti Okutmuş'un yazısından almış ancak Okutmuş'u anmamıştır.

[7] Yardımcı'nın zaman zaman yaptığı maddi hatalar dışında Rus ve Kazak araştırmacıların çalışmalarını da, Okutmuş'un yazısında olduğu gibi Dede Korkut'un mezarının Bayburt'ta olduğu yönündeki tezini güçlendirmek için kullandığı görülmektedir. Örneğin Yardımcı da, Kızılorda'da yapılan araştırmalar neticesinde böyle bir mezara rastlanmadığını söyleyerek Okutmuş'un satırlarını tekrarlamaktadır (Yardımcı, 2006: 105-106).

önceleri Ali Baba dediği türbenin, zamanla Dede Korkut adını almasına sebep olmuş gibi görünmektedir.[8]

Derbend'de İmam Kurchud'un Mezarı

Dede Korkut'un, günümüzde Dağıstan sınırları içerisindeki Derbend şehrinde de bir zamanlar mezarının olduğuna dair üç kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan en önemlisi Adam Olearius'a aittir. Bununla beraber onun verdiği bilgilerin güvenirliğini[9] teyit etmesi bakımından iki kaynaktan bahsedilebilir: müellifi belli olmayan *Tarih-i Osman Paşa* ve *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*.

Adam Olearius (1599/1603 - 1671), Leipzig Üniversitesi'nde eğitim almış, felsefe, edebiyat, matematik, astronomi ve coğrafya alanlarına kendisini adamış Alman bir âlimdir. Yeteneği ve çalışmaları sayesinde Holstein Dükü Frederick'in dikkatini çeken Olearius, Holstein Dükalığı'nın İran'la Rusya üzerinden ticaret yapabilmesi için ayrıcalıklar elde etmek üzere Moskova'ya gönderdiği elçilik heyetine sekreter olarak görevlendirilmiştir. 1633 kışında yola çıkan bu elçilik heyeti, 1635 Nisanında arzu ettiği ticari ayrıcalıkları alarak dönmüş, 1636'da ise bu sefer ikinci bir elçilik heyeti, İran şahıyla özellikle ipek konusunda ticari bir anlaşma sağlamak maksadıyla Moskova üzerinden İran'a gönderilmiştir (Baron, 1967: 9). İdil Nehri ve Hazar Denizi üzerinden gerçekleşen yolculuk, fırtınalar, gemilerin karaya vurması ve nihayet karadaki tehlikelerle beraber 1639'da son bulmuş, Holstein elçilik heyeti Şah'la anlaşamadığı gibi Ruslarla yaptıkları anlaşmanın da düşündükleri kadar cazip olmadığını anlamıştır (Baron, 1967: 9-10). Her ne kadar Holstein girişiminin temel amacı gerçekleşmemiş olsa da, Olearius sayesinde gidilen ülkeler, ziyaret edilen yerler, bu yerlerin insanları, kurumları ve kültürleri hakkında çok kıymetli bilgiler 1647 yılında yayımladığı *Offt begehrte Beschreibung Der Newen Orientalischen Rejse üst başlıklı eseri* sayesinde günümüze kadar ulaşmıştır (Olearius, 1647).[10]

---

[8] Furgan Akdağ da köy halkı tarafından önceleri Ali Baba denilen türbenin zamanla halkın Dede Korkut'a duyduğu sevgiden dolayı Dede Korkut Türbesi olarak isimlendirildiğini söylemektedir (Akdağ, 2015: 35). Ayrıca Okutmuş'un çabaları nafile olmamış, örneğin Azerbaycan'da yayımlanan *Dədə Qorqud Kitabı–Ensiklopedik Lüğət*'ın "Bayburt" maddesinde Dede Korkut'un kabrinin burada bulunduğuna Bayburtlular tarafından bir hakikat gibi inanıldığı bilgisi paylaşılmıştır (Hacıyev, 2004: 61).

[9] Güvenirlikten kasıt, mezarın Dede Korkut'a ait olması değil, Olearius'un böyle olduğu rivayet edilen bir mezarı müşahede etmiş olmasıdır.

[10] Eser ilk baskısının ardından genişletilmiş ve gözden geçirilmiş bir şekilde 1656'da tekrar yayımlanmış, bu yayını takiben yüzyılın sonuna kadar dokuz baskı daha yapmıştır. Ancak 1656 baskısının ilk baskının genişletilmiş hali olması nedeniyle, yapılan çalışmalarda genellikle bu baskı kullanılmış, hatta bu sebeple birçok kaynaklarda ilk baskının başlığı dahi yanlışlıkla *Beschreibung Der Muscowitischen und Persischen Reyse* şeklinde verilmiştir.

Olearius'un eserinde konumuz açısından en ilgi çekici kısım, Derbend bahsinde "Pyr Muchar und Imam Kurchud Begrabnis" (Pir Muchar ve İmam Kurchud'un Cenazesi) şeklinde geçen yan başlıktır. Bu kısım şu şekildedir:

> "*Bunun üzerine büyük kapı açıldı ve bizler şehirden çeyrek fersahlık*[11] *yol giderek İranlılar ve Dağıstan Tatarlarının küçük bir dereyle ayrıldığı sınırda bulunan bir üzüm bağının yakınında kampımızı kurduk. Aynı yerde iki Müslüman evliyaya daha rastladık. Birisi düz arazide defnedilmiş Pir Muchar; diğeri ise dağdaki İmam Kurchud idi. Bu kişi Muhammed'in yakın dostuymuş ve ondan ders almak için dizinin dibinden ayrılmamış. Muhammed'den sonra da üç yüz yıl kadar yaşamış. Kral Kassan'a gitmiş; ona kopuzla şarkılar çalmış ve bu şarkılarla kralı Lezgilerle savaşa ikna etmiş. Fakat putperest olan Lezgi ya da Dağıstan Tatarlarını kendi inancına döndürmek istemesi ve halka açık olarak bu yönde vaazlar vermesi yüzünden Lezgiler onu öldürmüşler. Mezarı en kayalık bir dağın içine oyulmuş büyük bir mağarada bulunmaktadır. Tabutu dört tahtadan bir araya getirilmişti; yerden bir metre*[12] *yükseklikte kayalığın içine sokulmuş ve herkes tarafından görülebilir bir şekildeydi. Bir gün öncesinde ben de her yeri dikkatlice inceledim. Süslemelere denk gelmedim, sadece mezarın koruyucusu olarak oturan yaşlı bir kadın vardı. Bugün ise kurban nedeniyle hac gerçekleştiğinden zemin saman sedirlerle kaplıydı ve tabutun içinde olduğu delikte sırmalı bir örtü asılıydı. Şehirden ve uzaklardan birçok kadın ve kız gelmişti. Yalın ayak mağaraya giriyorlar, tabutu öpüp önünde oturup dua ederek sahip olmak istediklerini diliyorlardı. Duadan sonra kendisi de kutsal sayılan yaşlı kadına kurbanlar sunuluyordu. Gece de mezar, yanan bir lambayla aydınlatılıyordu. Sunular peynir, tereyağı, süt, ekmek, para, balmumu ve buna benzer şeylerdi. Bütün gece boyunca kampımızda bu mezar yerinden de, Kırk Aziz'in mezarında olduğu*

[11] Orijinal metinde "viertel meile" şeklinde geçen bu ifade "mil" karşılığıdır ancak 17. yüzyılda henüz ölçü birimlerinde bir standardizasyon olmadığı için aynı ülkede dahi farklılıklar söz konusudur. İngilizce tercümede "a quarter of a league"; Rusça tercümede ise Almancadakiyle aynı şekilde "çetvert' mili" şeklinde verilen ölçü için kabaca 1250 metreye tekabül edecek şekilde "çeyrek fersah" ifadesinin kullanılması uygun görülmüştür.

[12] "Orijinal metinde "zwo Elen", İngilizce tercümede "four foot", Rusça tercümede ise "dva loktia" şeklinde verilen bu ölçü için de farklı kaynaklarda 45 ila 65 santim arasında değerler verildiğinden, kabaca "bir metre" ifadesi kullanılmıştır.

gibi, yüksek sesle bağrışmalar, nara atmalar, danslar ve hatta ağıtlar duyduk. Duyduklarımız paganca ve barbarcaydı." (Olearius, 1647: 502-503)[13]

Olearius'un eserinde Dede Korkut'tan bahsedilen tek yer burasıdır. Metinde "İmam Kurchud" adıyla geçen kişinin ise, Türk dünyasının farklı yerlerinden derlenen anlatılar da göz önüne alındığında, Dede Korkut/Korkut Ata olduğu konusunda şüphe yoktur. Kaldı ki İmam Kurchud adı bir kez geçse de, metindeki "Kassan" ismi (Kazan) daha önce de geçmektedir. Buna göre Olearius, Derbend'in farklı bir yerinde gördüğü beş veya altı bin civarında mezardan söz etmiştir. Bu mezarlar bir insan boyundan daha büyük taşlardan yapılmaymış ve başları yarım daire şeklinde olup hepsi Arapça yazıların olduğu oyuklara sahipmiş. Olearius bu mezarların Muhammed'in zamanından beri Midiya'da, doğuştan bir "Oğuz" olan Kassan ismindeki bir kralın Lezgiler ya da Dağıstan Tatarlarına karşı giriştiği savaşta ordusunun bozguna uğramasıyla kaybettiği subaylarına ait olduğunu söylemektedir. Bu ifadelerini takiben aynı savaşta ölen, İranlıların "Çiltenan", Türklerle Tatarlarınsa "Kerchler/Kırklar" dedikleri başka bir mezarlıktan bahseder. Ayrıca Kral Kassan'ın, yaşanan bu savaştan sonra uzun yıllar daha yaşadığı, Tebriz yakınlarındaki Atzı/Acı isimli bir nehrin yakınına defnedildiği, Kassan'ın karısı kraliçe Burla'nın mezarının da Urums Kalesi'nin yakınında görülebileceği, hatta bu mezarın "kırk ayak" uzunluğunda olduğu bilgisi paylaşılmıştır (Olearius, 1647: 500-502).

Olearius'un Dede Korkut'la ilgili keşfi anlaşılan iki tesadüfe dayanmaktadır. Bunlardan ilki Derbend'den ayrılmak istediklerinde Derbend hanının onları güvenlik sebebiyle muhafızlar olmadan göndermek istemeyip Şah'ın elçisi İmamkuli'yi beklemelerini istemesidir. Olearius ve heyeti ise bu bekleyişi şehrin içerisinde kalarak değil, muhtemelen hanın farklı amaçları olabileceği korkusuyla, şehrin dışında yapmak istemiş ve böylece büyük kapı açılarak bir rastlantı eseri yolculukları onları Dede Korkut'un mezarının olduğu yere götürmüştür. İkinci rastlantı ise, Derbend'deki konaklamalarının tam da 1638 yılının Zilhicce ayına denk gelmesi ve Kurban Bayramı nedeniyle mezarlık ziyaretlerinin yoğun bir biçimde gerçekleşmesidir. Bu bakımdan şehrin bütün mezarlıkları halk tarafından ziyaret edilmekte ve muhtemelen Olearius için raporlayacağı ve okuyucularıyla paylaşacağı ilgi çekici görüntüler oluşturmaktadır.

[13] Eserin Almancadan tercümesi için yardımını esirgemeyen DEÜ Buca Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı'ndan Dr. Tolga Gündoğdu'ya müteşekkirim. Kendisinin yaptığı bu tercüme tarafımızdan İngilizce ve Rusça baskılarıyla karşılaştırılarak kullanılmıştır.

Yukarıda paylaşılan metin kısalığına rağmen birçok araştırmacı tarafından sadece alıntılanarak kullanılmıştır. Bunun ilk istisnası ise, Türk tarih çalışmalarının en müstesna isimlerinden ve Dede Korkut'la ilgili ilk ilmi çalışmaları da başlatan Vasiliy Vladimiroviç Barthold'dur. Barthold, 1910 yılında yayımladığı "Eşço İzvestie o Korkude" (Korkud Hakkında Bir Kez Daha) adlı makalede Yevgeniy İvanoviç Kozubskiy'in *İstoriya Goroda Derbenta* (Derbent Şehrinin Tarihi) başlıklı eserini okurken Olearius'un Dede Korkut'la ilgili kısmının dikkatini çektiğini söyler (Barthold, 1910: 73). Kozubskiy'in Rusça çevirisini Almanca orijinaliyle karşılaştırarak[14] bulduğu iki büyük yanlışa değindikten sonra Olearius'taki metni paylaşır (Barthold, 1910: 74-75). Barthold ayrıca, 1908 yılının yazında Derbend'de yerli halktan talebesi olan İsrafil ile beraber Olearius'un anlatısında geçen yeri bulduklarını, kurumuş nehir yatağının kaynağına varmadan sağ cenahtaki üzüm bağının karşısında büyük ihtimalle Pir Muchar'a ait iki parçaya bölünmüş büyük bir mezar taşıyla karşılaştıklarını söylemiştir. Hatta taşın üzerinde durduğu çukura indiklerinde, taşın çukura dönük tarafında kitabe izlerinin görülebildiğini ancak oldukça ağır bu taşı çevirip kitabeyi okuyamadıklarını ifade etmektedir. Pir Muchar'a ait olduğunu düşündüğü bu mezarın batı taraflarında kayalık yükseltiler olsa da Barthold ne bir mağara veya mezarla karşılaşmış ne de Korkut adını duyan birine rastlamıştır (Barthold, 1910: 75-76).

Türkiye'de ise muhtemelen araştırmacıların Olearius'un metninden haberi Barthold'un ilgili kısmı makalesinde kullanması sayesinde olmuştur. Metni alıntılamaksızın, olduğu gibi eserinde kullanan tek kişi ise görebildiğimiz kadarıyla Fahrettin Kırzıoğlu'dur. Kırzıoğlu *Dede Korkut Oğuznâmeleri* adlı eserinin ikinci kitabında Olearius'tan bahsetmiş ve hatta metnin Dede Korkut kısmından önceki Kassan kısmını da alarak Türkçeye tercüme etmiştir (Kırzıoğlu, 2000: 79-81). İçerisinde yer yer açıklamaların bulunduğu Kırzıoğlu'nun tercümesinin, Olearius'un eserinin 1659 yılındaki Fransızca çevirisinden yapıldığı, orijinal Almanca metin olarak da 1696 Hamburg baskısının verildiği görülmektedir. Kırzıoğlu metinde geçen Kassan'ın "Salvur Kazan" olmayıp isim benzerliğinden İlhanlı Gazan Han'la karıştırıldığı (Kırzıoğlu, 2000: 80), Dede Korkut kabrinin de 343 yılında "Hunlar Hanı Sanesan/Sanadruk" tarafından öldürülen "İberler ve Alvanlar Patriki Aziz-Grigoris"in şehit edildiği makam olduğu kanaatindedir (Kırzıoğlu, 2000: 82). Barthold'un mezarı görmek için bölgeye yaptığı gezi ve mezarı bulamaması hakkında ise Kırzıoğlu herhangi bir malumat vermemiştir.

[14] Barthold karşılaştırma için Olearius'un 1671 Schleswig baskısını kullanır.

Barthold'un, Olearius'un metninde geçen Dede Korkut mezarıyla karşılaşmaması, elbette Olearius'un bu konudaki şahitliğini haksız çıkarmamaktadır. Dahası Barthold'un Olearius'un anlatımını takiben geçtiği yol, kurumuş nehir yatağı ve büyük olasılıkla Pir Muchar'ın mezarına ulaşması, bir bakıma Olearius'u teyit etmektedir.[15] Bununla beraber onun Dede Korkut mezarıyla ilgili kaydını asıl tasdik edenler ise Olearius'tan sonra burayı gören Evliya Çelebi ile kronolojik bakımdan her ikisini de önceleyen *Tarih-i Osman Paşa*'nın adı belli olmayan müellifidir.

Türk kültür tarihi açısından arkasında son derece önemli bir külliyat bırakan Evliya Çelebi'nin güzergâhlarından biri de Derbend'dir. Seyahatnamesinde "*Bâbü'l-ebvâb, ya'nî Demirkapu*" şeklinde geçen Derbend'i 1647 senesinde ziyaret eden Evliya Çelebi, şehir hakkında bilgi verdikten sonra "*Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Demirkapu*"dan bahseder. Şehrin tarihinde o kadar çok şehit ve şehirde o kadar çok mezar vardır ki, "*Eğer bunların seng-i mezârları târîhlerin tahrîr eylesek mecmû'a-i müsevvedâtımız tomâr-ı tavîl olur.*" der ve ardından şu bilgileri paylaşır:

"*Ve* ***ziyâretgâh-ı Çihil, ya'ni Erba'în makâmı:*** *Kırk aded kabr-i azîmlerdir kim ziyâretgâh-ı ünâsdır.*

Andan ***ziyâretgâh-ı Dede Horhut:*** *Ulu sultândır. Cümle Şirvân halkı bu sultâna mu'tekidlerdir.*" (Evliya Çelebi, 2011: 157).

Görüldüğü gibi Evliya Çelebi de Dede Korkut'un mezarından bahsetmektedir. Ancak bu mezarın kendisi tarafından görülüp görülmediği ise meçhuldür. Aynı yerde Olearius'un metninde geçen Pir Muchar'a dair herhangi bir bilgiye rastlanmaz. Buna karşın, Dede Korkut bahsinin geçtiği bu kısmın hemen arkasındaki iki buçuk satırın boş olması ve burada yazanları bilmememiz, belki de boş kısımda ondan da bahsedildiğini düşündürebilir. Veyahut Evliya Çelebi mezarın olduğu yere kendisi gitmeyip, başka bir kişiden bu bilgiyi alıp seyahatnamesinde paylaşmış da olabilir; bilemiyoruz.

Derbend'deki Dede Korkut mezarına dair Olearius'un şahitliğini teyit eden bir diğer kaynak ise *Tarih-i Osman Paşa*'dır. Sultan III. Murad devrinde Osmanlıların Safavîlere karşı giriştikleri savaşlara odaklanan eser, Çıldır Savaşı da dâhil olmak üzere Osmanlı ordusunun Gürcistan, Azerbaycan ve

[15] Olearius'un güvenirliği konusunda herhangi bir şüphe yoktur. Devrim öncesi Rus tarihçileri tarafından kabul edilen bu durum, Sovyetler döneminde dahi sürmüş, hatta M. N. Tikhomirov, Rusya tarihiyle ilgili 17. yüzyılın ilk yarısında yabancılar tarafından yayımlanan tüm eserler arasında Olearius'unkinin detayların doğruluğu ve anlatımının netliği bakımından bir eşi benzerinin daha olmadığını ifade etmiştir (Baron, 1967: vii).

Dağıstan'daki faaliyetlerini bütün safhalarıyla anlatmakta, ayrıca Dağıstan'daki kabileler hakkında bilgiler vermekte, yer yer de tarih, coğrafya, etnoloji ve folklorla alakalı konuları işlemektedir (Zeyrek, 2001: 11-12). Müellifin kendisini sadece "*müellifü'l-hakîr, zaîf, nahîf, çâker-i bîçâre ve zerre mikdar avâre, ehl-i 'irfânların ayağı türâbı*" gibi tevazu sıfatlarıyla takdim ettiği yazma eser, Yunus Zeyrek tarafından Viyana Millî Kütüphanesi'nden getirtilerek neşredilmiştir. 16. yüzyılın son çeyreğinde yazıldığı anlaşılan eserin bir paragrafı, Derbend'deki mezarlarla ilgilidir ve şu şekildedir:

> "*Bir mertebe erenleri gür vilâyetdir ki, ta'bîre kabil degildir. Hattâ Cemşîd Han anda yatur. Mezârı ve ziyâretgâhı vardır. Ve Üçler ve Kırklar makamı vardır. Ulu ziyâretgâhdır. Ve Ebû Hanîfe Hazretlerinin makamı vardır. Ol dahi ziyaretgâhdır. Ve Hazreti 'Alî'nin nalbandı, andadır. Ve Pur Mağar Sultan ve Pîr Dede Sultan derler, iki gerçek azîzlerdir. Makamları ve ziyâretgâhları vardır. Ve Çil Mihri derler, kırk 'aded kız oğlanlar imiş. İskender-i Zülkarneyn zamânında gelüp, Demürkapu kurbünde mekân tutup, Küffâr ile ceng ederler imiş. Ol mahalde bir şehîd olup, bâkisi gayb olmuşlar. Şimdiki hâl anların makamı ve ziyâretgâhları vardır. Ulu tavâfgâhdır. Ve Kâ'be-i Küçük andadır. Kal'a-i mezkûrun Kefere cânibinde binâ olunmışdır. Ol vilâyetlerin âdeminin i'tikadı bunun üzerinedir ki, Ulu-Kâ'be'ye gücü ve kudreti yetmiyenler, anı tavâf etmegile, Mekke tavâfı hâsıl olurimiş!*" (Zeyrek, 2001: 42-43).

Tarih-i Osman Paşa'nın müellifinin bahsettiği "Pîr Dede Sultan", kuşkusuz Dede Korkut'tan başkası olamaz. Tek başına verilmiş olsa dahi Dede Korkut'u aklımıza getirecek olan bu satırlar, Pîr Dede Sultan'ın Pur Mağar Sultan'la beraber anılmasıyla şüpheye mahal bırakmaz.

Dede Korkut'un Derbend'de bir zamanlar mezarının olduğuna dair yukarıda zikredilen kaynaklar dışında, Kırzıoğlu'nun eserinde yer verilen ancak bizim bizzat görmediğimiz bir *Derbendnâme* nüshasından bahsedilebilir. Kırzıoğlu, 17. yüzyılda Farsçadan Türkçeye çevrilen *Derbendnâme*'nin 1246'da (1830-1831) istinsah edilen bir nüshasının sonundaki ilavede, Derbend şehrinde "Kâ'be-i Küçük" denilen yerde yatan "yakhşı Sekiz Evliyâ-Ullâh" arasında "Sultân Dede-Korkut" adının da geçtiğini söylemektedir (Kırzıoğlu, 2000: 81). Paris Bibliothéque Nationale'de bulunan yazmadaki bu bilginin Dede Korkut'un mezarını Pur Mağar'dan ayırarak *Tarih-i Osman Paşa*'da da geçen Kâbe-i Küçük'e dâhil olarak göstermesi ilginçtir. Bu, belki de müstensihin *Tarih-i Osman Paşa*'daki bilgiyi bu kısma eklemeye çalışmasıyla sehven oluşmuş

olabilir. Ya da bilgiyi doğru kabul edecek olursak, mezarın taşınmış olabileceği fikrini de aklımıza getirebilir. Her halükarda en geniş şeklini Olearius'un sunduğu Dede Korkut'un Derbend şehrindeki mezar rivayetini, 16. yüzyılın son çeyreğine kadar geri götürmek mümkündür.[16] Buna karşın mezarın 17. yüzyıldaki varlığını Olearius ve Evliya Çelebi üzerinden takip edebiliyorsak da, 18. ve 19. yüzyıldaki varlığına dair kesin bir şey söylemek eldeki kaynaklarla mümkün gözükmemektedir.[17] Bu bakımdan Barthold'un 1908 yılında Dede Korkut'un mezarını bulma ümidiyle çıktığı yolculukta ne mezarı bulması ne de böyle bir mezarı duyan kişiye rastlaması, onun çok yaşlı kişilerle görüştüğünü de varsayarak, 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Dede Korkut'un bu coğrafyada artık unutulduğunu göstermektedir.

Sırderya Kıyısındaki Korkut Ata Mezarı

Korkut Ata'nın Sır Derya yakınında bir mezarının olduğuna dair en çok kullanılan kayıt, Amerikalı diplomat Eugene Schuyler'e aittir. Schuyler, Yale Koleji'nde edebiyat ve felsefe; Columbia Üniversitesi'nde ise hukuk eğitimi almış, avukatlık mesleğine başlamasına karşın çok iyi derecede Rusça öğrenmiş ve nihayet 1867'de Moskova'ya konsolos, 1869'da da St. Petersburg'daki Amerikan elçiliğine kâtip olarak atanmıştır (Coleman, 1947: 33-48). Schuyler'in Rusya kariyeri, Rusların Orta Asya'daki genişleme faaliyetlerine, hatta Rusya tarafından Türkistan Genel Valiliği'nin (Turkestanskoy General-Gubernatorstvo) kurulduğu bir zamana denk gelmiştir. Orta Asya sınırlarına, Orenburg'a kadarki ilk yolculuğunu 1868'de yapan Schuyler, 1873'te Rusların Orta Asya'da ele geçirdiği yerlerin durumunu görmek üzere Rus hükümeti tarafından davet edilmiş ve sekiz ay süren bir Orta Asya seyahatine çıkmıştır. Bu seyahatleri diplomatik raporlar olarak ülkesinin hariciye bakanlığına gönderdiği gibi, National Geographic Society için de ayrıca kaleme almış, 1876'da İstanbul'a görevlendirilmesiyle[18] *Turkistan: Notes of a Journey in Russian Turkistan, Khokand, Bukhara, and Kuldja* (Türkistan: Rus Türkistanı,

[16] Kaynaklarda Dede Korkut'un mezarını görenler arasında 14.-15. asırda yaşamış Abdürreşid El Bakuvî'nin adı da verilmektedir (Hacıyev, 2004: 108). Bakuvî'nin Azerbaycan Türkçesine yayınlanan *Kitab et-Telhis el-Âsâr ve Acaib el-Melik el-Kahhar* adlı eserinin Derbend (Bab el-Ebvab) kısmında ise biz böyle bir bilgiye rastlamadık. Eğer bu bilgi farklı bir kaynaktan verilmişse, bu durumda mezarın varlığını 14. yüzyıla kadar götürmek mümkündür.

[17] Abdülkadir İnan, 1722'de Rus çarı Petro'nun himayesinde Derbend ve Astarhan'da bulunan Prens Kantemir'den bahisle, 18. yüzyılda Azerbaycan Türklerinde Oğuz destanları ve şüphesiz Dede Korkut hikâyelerinin de daima okunduğunu ifade etmektedir (İnan, 1998: 170). Bu bağlamda mezarın da 18. yüzyılın en azından ilk çeyreğinde mevcudiyetini korumuş olabileceği var sayılabilir.

[18] Schuyler'in bu görevlendirmesinin altında Rusların Türkistan'daki aşırılıkları ve kötü yönetimlerine dair fikirlerinin yattığını ileri sürenler mevcuttur (Coleman, 1947: 38-39).

Hokand, Buhara ve Kulca'daki Seyahatin Notları) adlı iki ciltlik seyahatnamesini tamamlamıştır (Schuyler, 1876).

Rusların Orta Asya'daki genişlemelerinde kullandıkları istihkâmları da gözlemleyen Schuyler, seyahatnamesinin "Sır Derya" başlığındaki ikinci bölümünde, "Bir Kırgız Mezarlığı" ve "Bir Müslüman Evliya" kısımlarında Dede Korkut'un mezarından ve onunla ilgili bir efsaneden söz eder:

> "*İstasyonun çok da uzağında olmayan bir yerde geniş bir Kırgız Mezarlığı vardı. Kimi küçük toprak yığınları, kimi farklı türde ve görünüşte tapınak ve süslü yapılar olan ve hatta kimisi küçük kalelere benzer, fakat içinde gerçek mezarların bulunduğu birçok kabir ilgi uyandırıyordu. Hiçbir yerde yazı görünmüyordu. Bozkırın bu bölümünde, özellikle nehir kıyısı boyunca bu tür mezarlıklara sık sık rastlanır. Bunlar uzaktan antik bir şehrin kalıntıları gibi görünür. İki numaralı istihkâmdan önceki son istasyon olan Korkut'ta da benzer bir mezarlık var. Fakat oradaki mezarların çoğu pişmiş tuğladan yapılmış ve taşlar üzerinde Arapça yazılar var. Etrafta eski Cend'in yeri olması muhtemel olan pek çok toprak yığınları vardı. Bu mezarlardan şimdi yarı harabe şeklinde olan ve en büyüklerinden birinin meşhur evliya Korkut'a ait olduğu söyleniyor. Bu kişi ile ilgili ilginç bir mahalli inanç var; on dört kadem boyunda olan Korkut bir zamanlar dünyanın bir ucunda yaşarmış. Bir gece rüyasında birkaç kişinin mezar kazdığını görmüş. Evliya, "bu mezarı kimin için kazıyorsunuz" diye sorunca, cevap "Korkut için" olmuş. Endişelenen Korkut kendisini tehdit eden ölümden kaçmak istediğinden ertesi gün dünyanın öbür ucuna gitmiş ve orada da aynı rüyayı görmüş. Tan vakti tekrar yola koyulmuş ve bu yolla dünyanın tüm köşelerini dolaşmış. Hayal kırıklığı içinde nereye gideceğini bilmeden dünyanın merkezine gitmeye karar vermiş. Burasının Sir'in kıyısı olduğunu anlayınca hiç düşünmeden kaçmış, fakat rüyası onu takip etmiş. Mübarek zât ecelini aldatmayı düşünmüş. Toprak üzerinde kendisi için emniyetin olmadığı sonucuna vararak suda yaşamayı aklına koymuş. Örtüsünü Sir'in üzerine yaymış ve üzerine oturmuş. Burada yüzlerce yıl*[19] *kopuz*

[19] İngilizce metinde "a hundred years" olan ifade "yüzlerce yıl" değil "yüz yıl" şeklinde yapılmalıdır. Bunun dışında anlamı değiştirecek göze çarpan herhangi bir yanlışlık görülmediği için, tercüme olduğu gibi kullanılmıştır.

çalarak, nihayet ölünceye kadar kalmış. İnançlı Müslümanlar cesedini alıp onu buraya gömmüşler." (Schuyler, 2007: 61-62)

Görüldüğü gibi Schuyler, sadece Dede Korkut'un mezarını görmekle kalmamış, seyahatnamesinde onun ölümüyle ilgili halk arasında dolaşan efsaneye de yer vermiştir. Buna karşın Türkiye'de yapılan Dede Korkut'la ilgili çalışmalarda eserin orijinali yerine Heybeliada Mekteb-i Bahriye'nin İngilizce muallimi Kolağası Ahmed tarafından yapılan ve 1294 (1877) yılında Basiret Gazetesi Matbaasınca basılan tercümesi kullanılmış, bu ise bazı yanlışların tekrarlanmasına sebep olmuştur.[20] Çünkü Kolağası Ahmed'in çevirisi eserin hem 255 sayfalık küçük bir kısmının çevirisidir hem de asıl metne sadık kalınmayan, bazı kısımların atlandığı ve metnin içine mütercimin kendi tasarruflarını eklediği bir tercümedir (Schuyler, 2007: XXIII). Dede Korkut'un yer aldığı kısımda, örneğin, onun dünyanın bir ucunda yaşadığı yer "Afrika", rüyadan kaçıp gittiği yer "Hindistan", örtüsünü Sır Derya'nın üstüne yayması "namaz kıldığı seccadesini nehrin kenarına sermesi" ve üstünde yüz yıl kopuz çalması ise "üzerine oturarak rahatına bakmış" şeklinde verilmiştir (Schuyler, 1877: 83). Elbette dünyanın uçlarını, Osmanlı muhayyilesinde canlandırmak bakımından "Afrika" ve "Hindistan" ifadeleri anlaşılırdır. Buna rağmen Dede Korkut'un elinden kopuzunun alınması ve "namaz kıldığı seccadesinin" nehrin üzerine değil de kenarına serilmesi, efsanenin özünü de, aktarıldığı şekli de tahrif etmektedir.

Yukarıda paylaştığımız hatalardan daha vahimi ise, Dede Korkut'a ait olmayan bir mezar görselinin ona aitmiş gibi gösterilmesi olmuştur. Schuyler'in metninde Dede Korkut'un mezarı "yarı harabe" şeklinde tasvir edilirken, Kolağası Ahmed bunu "*mezkûr mezaristanın içinde üzeri kubbeli bir türbe olup…*" ifadeleriyle karşılamıştır (Schuyler, 1877: 85-83). Bu hata ise devamında Schuyler tarafından, altında "*Bir Kırgız Türbesi*" ibaresiyle paylaşılan gravürün, Kolağası Ahmed tarafından Dede Korkut'un türbesi olduğuna kanaat getirilmesine sebebiyet vermiştir.[21] Böylece Osmanlı Türkçesine yapılan tercümede "*Bir Kırgız Türbesi*", "*Korkut hazretlerinin türbesidir*" olmuştur (Schuyler, 1876: 63; Schuyler, 1877: 102-103). Şüphesiz bu durum, Schuyler'in zikredilen gravürü tam da Dede Korkut'tan bahsettiği kısımda kullanmış

[20] Kolağası Ahmed'in bu tercümesinin Ali Ahmetbeyoğlu, Kemal Özcan ve İshak Keskin tarafından yapılan yakın tarihli bir transkripsiyon metni mevcuttur (Schuyler, 2003).

[21] Örneğin Ergin, "… bu mezarı ilk defa Amerikalı seyyah Şiller tanıtmış ve künbetli Korkut hazretlerinin türbesinin resmini yayınlamıştır" (Ergin, 2004: 49) derken, sehven hem ilk olarak mezarı tanıtan kişi olarak Schuyler'i göstermiş hem de paylaşılan görselin Korkut Ata'ya ait olduğu söylemiştir.

olmasından veya Kolağası Ahmed'in bunu Dede Korkut'a yakıştırmak istemesinden kaynaklanmış olabilir. Fakat mezar "yarı harap" bir şekilde anlatılmışken gravürdeki türbe görüldüğü kadarıyla tamdır.[22]

Schuyler'in seyahatnamesi Sır Derya kıyısındaki Korkut Ata mezarı için en çok başvurulan kaynakların başında gelse de, ilk değildir. Hatta kanaatimizce Korkut Ata'yla ilgili verdiği mahalli inanç kendisine nakledilen bir anlatı olmayıp, bilebildiğimiz kadarıyla buradaki mezardan ilk kez bahseden Rus şarkiyatçı Vladimir V. Velyaminov-Zernov'un 1859'da yayımlanan makalesinden alınmış olabilir. Velyaminov-Zernov, "Pamyatnik s Arabsko-Tatarskoyu Nadpisyu v Başkirii" (Başkırdistan'daki Arap-Tatar Yazıtlı Anıt) başlığını taşıyan makalesinde, Orenburg'daki Hüseyin Beg anıtından bahisle, bozkırdaki Kırgız mezarlarına da değinir (Velyaminov-Zernov, 1859: 283). Tüm Kırgızların bu anıtlı mezarlara çok saygı gösterdiğine değinen yazar, bu taşların ya soylu ve zengin Kırgızların mezarlarına ya da evliya olmanın şartlarını taşıyıp bu şartları yerine getirenlerinkine dikildiğinden bahseder. Hatta böyle ermiş kişilerin, saçma dahi olsa bazı efsanelerle ilişkilendirildiğine işaret ederek dipnot verir ve Horkut'tan söz eder. Ancak burada Rusça metnin tercümesini vermek yer israfı olacaktır çünkü Schuyler'in verdiği anlatı, Velyaminov-Zernov'un paylaştığı anlatıdan, "uzunluk ölçüsü", "örtü" ve "kopuz" dışında aynıdır.[23] Velyaminov-Zernov'un "2 kulaç" (2 сажени) şeklinde verdiği uzunluk Schuyler'de "14 kadem"; Sır'ın üzerine serdiği örtü Velyaminov-Zernov'ta "kurpe-yorgan" (курпе-одеяло) Schuyler'de örtü anlamında "mantle" ve nihayet Rusça metinde Korkut'un çaldığı müzik aleti "dombra-balalayka" (домбра-балалайка) iken Schuyler'de kopuz manasında "lute" olmuştur.[24] Bu durum da ister istemez Schuyler'in bu mahalli inanç kısmını Velyaminov-Zernov'tan almış olabileceğini akla getirmektedir. Bu, çok uzak bir ihtimal de değildir, zira Schuyler'in seyahatnamesinin "Ekler" kısmı incelendiğinde, onun Velyaminov-Zernov'u çok

[22] Schuyler tarafından paylaşılan görselin yazarın kendisi tarafından üretilmediği, ünlü Rus savaş ressamlarından biri olan Vasiliy Vasilyeviç Veretşagin tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Zira yazar tarafından görsellerin bilgisinin paylaşıldığı sayfada (Schuyler, 1876: xii) "Verestchagin" adıyla karşılaşılmaktadır. Veretşagin tarafından bu resim dışında başka bir resmin olup olmadığına baksak da, kaynaklarda bu mezarlığa ait farklı bir resimle karşılaşmadık. Hatta bu görsel dahi, anlaşılan sadece Schuyler'in seyahatnamesinde verilmiş, başka bir kaynağa alınmamış olabilir. Schuyler'in seyahatnamesindeki görsellerin Kolağası Ahmed tarafından yapılan tercümede paylaşılması ancak kendisinden 130 yıl sonra yapılan tercümede görsellere yer verilmemesi ise en hafif şekliyle talihsizliktir.

[23] Velyaminov-Zernov'un makalesindeki ilgili kısım, Barthold'un "Korkud" adlı yazısında olduğu gibi verilmektedir (Barthold, 1896: 272-273).

[24] Velyaminov-Zernov'ta boyu verildikten sonra parantez içerisinde boyunun uzunluğundan dolayı mezara sığmadığı ve ayaklarının dışarıda kaldığı bilgisi verilmiş, Schuyler'de ise bu parantezli kısım kullanılmamıştır.

iyi bildiği, birkaç yerde çalışmalarına referans verdiği ve bazı meselelerde kafa karışıklıklarını gideren müsteşriklerden biri olarak takdirle değerlendirdiği görülür (Schuyler, 1876: 337, 349, 381).

Velyaminov-Zernov, makalesinin devamında Kırgız bozkırlarında kitabeli sekiz adet mezar yapısı bildiğini, bunlardan birinin ki bizzat kendisi de görmüştür, Horhut'un mezarının yanında dörtgen biçimde oldukça büyük bir tuğla yapı olduğunu, Kırgızların buna "cami" dediklerini yazmaktadır (Velyaminov-Zernov, 1859: 284). Ayrıca Horhut'un mezarı hakkında ilginç bir noktaya daha temas eder. Ulu kişilerin mezarlarına Kırgızların gösterdikleri saygı, sundukları hatıra mahiyetindeki eşyalar ve kurbanlar dışında, bu evliya mezarlarının ölümlerinden sonra kendileri de bir evliya gibi görülmeyi arzulayan münzeviler tarafından mesken tutulduğunu söyler (Velyaminov-Zernov, 1859: 284). Bu tür münzeviler sadece dünyevi sadakalarla yaşarmış ve kendilerini beslemek, gelip geçene de ikram etmek için et pişirdikleri kazanları olurmuş. Hatta bu münzeviler zaman zaman da evliya kişinin onuruna merasimler düzenler ve bozkırdaki insanları davet ederlermiş. Velyaminov-Zernov'un aktardığına göre Sır Derya'daki Horhut'un mezarında da uzun zaman böyle bir münzevi yaşamış. Ancak onun kazanının şekli oldukça farklıymış ve bu nedenle buradan geçen Rus Kazakları bunun bir Hokand miğferi olduğunu sanarak bir ganimet bulmuş gibi alıkoymuşlar (Velyaminov-Zernov, 1859: 284).

Velyaminov-Zernov'tan altı yıl sonra Korkut Ata'nın mezarından bahseden kişi subay, topograf, etnograf ve tarihçi olan Lev Lavrentyeviç Meyer'dir. Meyer, 1865'te yayımlanan *Kirgizskaya Step Orenburgskago Vedomstva* (Kırgız Bozkırı, Orenburg Bölümü) adını taşıyan çalışmasında, "Bozkırdaki Harabeler ve Yerlilerin Bunlarla Bağlantılı Efsaneleri" başlığı içerisinde, Sır Derya'nın sağ kıyısında evliya olarak kabul edilen Horkut'un eski bir mezarının olduğunu söyler (Meyer, 1865: 286). Meyer, kerpiçten yapılma bu mezarın geniş bir mezarlığın içerisinde yer aldığını ancak bu mezarlardan sadece üçünün eski dönemlerden kaldığını, geri kalanların ise Kırgız mezarı olduğunu ifade etmektedir. Meyer'in dikkatini mezarlıktaki çeşit çeşit beyaz taşlar çeker. Anlamlı bir bütün oluşturmayan bu taşların görünüşe bakılırsa tek tek ve uzak bir yerlerden getirildiğine kanaat getiren yazar, halk arasında Batır Horkut'un, ölümünden kaçmak için bu taşları peygamberin ülkesinden getirdiğine ve bu yolculuğunu da bir gecede yaptığına dair bir inancın olduğunu ekler (Meyer, 1865: 286).

Meyer'den birkaç yıl sonra Korkut Ata'nın mezarıyla, Moğol istilasından sonra yerle bir olan tarihi Cend şehrinin kalıntılarını bulmak maksadıyla Sır

Derya boyunca araştırmalar yapan Rus arkeolog, nümizmat ve şarkiyatçı Pyotr İvanoviç Lerh karşılaşacaktır. İmparatorluk Arkeoloji Komisyonu'nun 1867'deki faaliyetleri hakkında bir rapor hazırlayan Lerh, aradığı eski toplumun izlerini taşıyan yerlerden biri olarak 2 numaralı istihkâm yakınlarında yer alan Horkut mezarlığını gösterir (Stroganoff, 1867: XXIX).[25] Lerh, bu mezarlardan çoğunun Kırgızlar tarafından pişmiş tuğladan yapıldığını ve ancak yakın zamanlarda küçük boyutlarda taşların bu mezarların üzerine konulduğunu, bunlardaki yazıların da okunaksız olduğunu söyler (Lerh, 1870: 12). Fakat yakın dönemlere ait bu anıtlar arasında zaman zaman üzerlerinde Arapça kabartmaların olduğu koyu gri taş levha parçalarıyla karşılaşıldığını belirten Lerh, buradan yola çıkarak Horkut yakınındaki höyük ve tepelerin Cend şehrinin bulunduğu yer olabileceğini iddia eder. Lerh'in Korkut Ata'nın mezarıyla ilgili verdiği bilgi çok az olsa da, bu raporunu da içeren Rusça eserinde düştüğü bir dipnotta, Horhut mezarlığından ilk bahseden kişinin Velyaminov-Zernov olduğunu doğrular (Lerh, 1870: 12).

Velyaminov-Zernov'la başlayan Korkut Ata'nın Sır Derya kıyısındaki mezarına ilişkin bilgilerimizin, 19. yüzyılın sonunda Divayev'le en üst noktaya taşındığını söylemek yanlış olmayacaktır. Tatar kökenli bir Rus Türkolog olan Abubakir Divayev 1893'te, Taşkent'ten Kazalinsk'e görev nedeniyle yaptığı seyahatlerinden birinde adını yakınlarına gömülmüş Kırgız bir evliyadan alan "Horhut" istasyonunda tesadüfen durmuş ve yerlilerden bu kişiyi öğrenmek için onlara sorular sormuştur (Divayev, 1896: 193-194). Buna göre Perovsk şehrinden Osman Kasımov adlı bir Kırgız kendisine mezarın Horhut-Ata adında Müslüman evliyaya ait olduğunu, çok uzak bölgelerden kadın erkek Kırgızların burayı hastalıklardan, özellikle de "arvak" adıyla bilinen kötü ruhların sebep olduğu hastalıktan kurtulmak ümidiyle geldiklerini, geceler boyu ağlayarak dua ettiklerini aktarmıştır (Divayev, 1896: 193). Mezarın ziyaretçileri, "çerakçi" adı verilen ve burayı ziyarete gelen kişilerin verdikleri sadaka ve kurbanlar sayesinde diğer Kırgızlardan daha iyi yaşayan kambur bir kişiyle karşılaşırlarmış. Ancak bu kişinin mezarla ilgilenen, onun bakımını yapan bir kişi olup olmadığı net değildir. Muhtemelen Velyaminov-Zernov'un bahsettiği münzevilerden birisidir. Kasımov, kendisinin de çocukluğunda romatizmadan mustarip olduğunu, annesi tarafından Horhut Ata'ya getirildiğini, bu ziyaretlerden sonra hastalığına şifa bulduğunu söyler. Ayrıca annesi Kasımov'a, Horhut Ata'nın ayaklarının mezarın dışına taştığını, gelen hacıların ayaklarını

[25] Lerch'in yaptığı yolculuğa dair yazdığı rapor, Rus aristokrasisin en meşhur ailelerinden Stroganovlardan Kont Sergey Grigoryeviç Stroganov tarafından tanıtılmıştır.

toprakla örtmelerine karşın yine de ayakların toprak dışında görülebildiğini anlatmış, bunun sebebinin de Horhut Ata'nın uykusu esnasında ayaklarıyla kız kardeşini gücendirmesi ve Tanrının onu, ayaklarını her zaman çıplak bırakarak cezalandırması şeklinde açıklamıştır (Divayev, 1896: 193-194).

Divayev'in yazısından mezarın durumu hakkında da malumat ediniyoruz. Kasımov henüz annesiyle birlikte mezarı ziyaret ettiğinde dahi mezar çok harap bir durumdaymış. Kubbesinin yukarısına doğru sivri uçlu figürlerle tamamlanan altı-sekiz köşeli kerpiçten yapılma mezarda siyah atkuyruğu tutamı ve renkli kumaşlardan bir flaması olan uzun bir sırık dikiliymiş. Divayev, Kasımov'un anlattıklarından mezarın uzun olduğu ve bir toprak tabyadan oluştuğu sonucuna varmıştır (Divayev, 1896: 194). Burada karşılaştığı Perovsk'ta görevli bir yüzbaşı olan Kutıbar İt-Ayakov adlı Kırgız ise Divayev'e Horhut Ata'nın mezarını on beş yıl önce gördüğünü, o zamanlar mezarın Sır Derya kıyısından yüz kulaç uzakta bulunduğunu ancak 1893'te Sır Derya'nın taşmasıyla bu mesafenin 15-20 kulaca düştüğünü söylemiştir. İt-Ayakov bu taşkınlar nedeniyle mezarın çökme tehlikesinden dolayı Kırgızların Horhut Ata'nın kemiklerini daha güvenli bir yere taşıdıklarını duyduğunu da ifadelerine eklemiş, lakin verdiği bu bilgiden kendisi de emin olamamıştır. Son olarak İt-Ayakov, Divayev'le, Horhut Ata'nın mezarının çok uzun olduğu, hatta şimdi yıkılmış olan kubbenin, mezarın üzerinde inşa edilen duvara dayandığı bilgisini paylaşmıştır (Divayev, 1896: 194).

Divayev'in bu ilk yazısından açıkça, 1893'te bölgeye yaptığı ilk ziyarette mezarı görmediği anlaşılmaktadır. Ancak beş yıl sonra, 1898 yılı Ekim ayında Kazalinsk'e giderken, bu sefer Horhut Ata'nın mezarını bizzat ziyaret eder. Mezarın Horhut istasyonundan yaklaşık iki kilometre mesafede bulunduğunu söyleyen Divayev, onu en perişan halde bulur (Divayev, 1900: 39). Mezarın bir duvarı çoktan Sır Derya'ya karışmış durumdadır. Divayev'in bu ziyaretinde kendisine, aynı zamanda amatör bir fotoğrafçı olan Kazalinsk şehrinin başkan yardımcısı Yarbay İ. L. Arzamasov da eşlik eder. Divayev ondan, artık yok olmak üzere olan mezarın fotoğraflarını çekmesini ister. Arzamasov Divayev'in bu isteğini on dört ay sonra gerçekleştirir ve 26 Aralık 1899'da[26] mezarın biri karadan, diğeri Sır Derya'nın buz tutmuş suları üzerinden iki fotoğrafını çeker (Divayev, 1900: 39). Böylece Sır Derya'daki Horhut Ata'nın mezarı olduğuna inanılan yer, tamamen yok olmadan önce, 20. yüzyıla iki fotoğrafla girer.

19. yüzyıl bitmeden mezarı son görenlerden birisi de, Rus arkeolog ve etnograf İvan Vasilyeviç Aniçkov'dur. Aniçkov, mezarın ağır bir kubbeye sahip

[26] Gökyay, sehven bu tarihi 1848 olarak vermektedir (Gökyay, 1973: CXXVI).

kaba bir yapı olduğunu, yanında kurdele ve çaputlar bağlanmış eğri büğrü bir saksaul ağacının[27] büyümekte olduğunu söylemiştir (Jirmunskiy, 1974: 545; Kastanye, 1910: 218). Aniçkov ayrıca Korkut Ata'nın ölümden kaçışıyla ilgili farklı bir versiyonundan bahseder. Buna göre Kırgızların "Horhut" adının "korkmuş" anlamına geldiğini, evliyanın da aslen Kırgız olmadığını, onun çevik bir deve olan Jilmaya'ya binerek vadesinin dolduğu yere ulaşana kadar Tanrıdan kaçtığını ve nihayet Tanrının onu bir evliya yaptığını aktarır (Jirmunskiy, 174: 547; Kastanye, 1910: 218).

Korkut Ata'nın 20. yüzyıla harap bir şekilde taşınan mezarı ya da mezarından arta kalanı, fotoğraflanmasından altı yıl sonra bir balçık yığınına dönmüştür. Bunu, Fransız kökenli Rus arkeolog ve şarkiyatçı İosif Antanoviç Kastanye'den öğreniyoruz. Kastanye, *Drevnosti Kirgizskoy Stepi i Orenburgskogo Kraya* (Kırgız Bozkırının ve Orenburg Bölgesinin Eski Eserleri) adlı bir nevi rehber niteliğindeki kitabında, Divayev, Lerh ve Meyer'in verdiği bilgileri özetledikten sonra 1906 yılında Karmakçı'da bitki ve böcek koleksiyonu için bulunurken Horhut Ata'nın mezarını ziyaret etmeye karar verdiğini söyler (Kastanye, 1910: 216-217). Yazdıklarından hayal kırıklığına uğradığı anlaşılan Kastanye, bu mezarlığın artık kayda değer hiçbir şey sunmadığını, Sır Derya'nın her geçen gün mezarları önüne katıp götürdüğünü ve neticede Evliya Horhut'un mezarını da bu şekilde yok etmiş olması gerektiğini belirtir. Zira nehrin kenarında eski mezarlardan arta kalan tek şey, sadece bir balçık yığınıdır (Kastanye, 1910: 217).[28]

Kastanye'nin Korkut Ata'nın mezarının son durumuna ilişkin şahitliği ortada olmasına karşın, mezarın tam olarak ne zaman tamamen yok olduğu tartışmalıdır. Jirmunskiy, Kastanye'nin 1906'da mezarın ortada olmadığıyla ilgili verdiği bilginin yanlış olduğunu, Zarifov'dan aldığı bilgiye göre 1927'ye kadar varlığını devam ettirdiğini söyler (Jirmunskiy, 1974: 546). Hâlbuki Kastanye, ne aradığını, mezarın Divayev'in yazısında fotoğraflanan halini çok iyi bilmektedir zira bu fotoğrafları çalışmasının sonunda çizim olarak da vermiştir (Kastanye, 1910: 321). Bununla beraber Jirmunskiy haklıysa ve Kastanye yanılıyorsa, mezarın Zarifov'un verdiği tarihten farklı olarak 1933'te yıkıldığını, başka bir kaynakta ise nehre bakan kısmının 1952'de göçtüğünü, bir diğerinde ise

[27] Gökyay, Aniçkov'un bahsettiği bu bitkiyi sehven Divayev'de göstermiştir (Gökyay, 1973: CXXVI).

[28] Korkut Ata mezarıyla ilgili literatürü çok iyi bildiğini anladığımız Kastanye, "Legenda o Horhute" (Korkut Hakkında Bir Efsane) başlığında, yukarıda Schuyler kısmında paylaşılan efsaneyi, Velyaminov-Zernov'un eserine atıfla paylaşır. İlaveten Türkmenlerin de aynı efsaneye sahip olduklarını, her ikisinin de ortak bir kaynağa dayandıklarını ve Korkut kültünün aşağı Sır Derya'nın eski sakinlerinden Kırgızlara geçmiş olduğunda şüpheye mahal olmadığını söyler (Kastanye, 1910: 218).

tamamen 1960'ta yok olduğunu iddia edenler de mevcuttur (Durbilmez, 2003: 227; Oraltay, 1970: 47). Her ne kadar tarihler değişse de ortada duran gerçek, Korkut Ata'nın mezarının korunamadığı ve 20. yüzyılın başlarında veya ortalarında Sır Derya'nın sularına karıştığıdır.

Sonuç

Dede Korkut'un mezar yerinin neresi olduğunu, kaynakların bu soruyla ilgili neler söylediğini cevaplamaya giriştiğimiz bu çalışmada, ona ait olduğuna inanılan Bayburt, Derbend ve Sır Derya'daki mezarlarına ulaşılmıştır. Eldeki kaynaklar ışığında Dede Korkut'un mezar yerine ilişkin bilgilerin öncelikle 16.-17. yüzyılda İmam Kurchud'un Derbend'deki mezarıyla başladığı, ardından 19. yüzyılda Sır Derya'daki Horhut-Ata mezarıyla devam ettiği ve nihayet 20. yüzyılda Bayburt'taki Dede Korkut Türbesi'yle tamamlandığı görülmüştür.

Konuyu, mevcut imkânlarla daha özet bir biçimde ele almış olan öncü isimlerin çalışmaları bağlamında, hem temel bazı hataların yapıldığı hem de bu hataların öncü çalışmalarda zikredilen ilk kaynaklara başvurulmadığı için daha sonraki araştırmacılar tarafından tekrarlandığı anlaşılmıştır. Bu durum özellikle elimizdeki ana literatürü oluşturan seyahatname şeklinde kaleme alınmış olan eserler ile bir seyahate dayanarak ortaya konan ekspedisyon raporlarına eğilmenin, sadece Dede Korkut'un mezar yeri açısından değil, Türk halk bilimi çalışmaları açısından da önemini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan şimdiye kadar incelemediğimiz bu türden eserlere yönelmek, ileride Dede Korkut mezarlarına yönelik mevcut bilgimizi arttırabilir, değiştirebilir, hatta yeni mezar yerleri dahi ekletebilir. Ancak şimdilik elimizde bir Korkut, üç de mezar yeri bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

Akdağ, F. (2015). *Bayburt'taki Türbeler ve Mezar Taşları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van.

Bakuvî, A. (1992). *Kitab et-Telhis el-Âsâr ve Acaib el-Melik el-Kahhar*, Bakı: Şur Neşriyatı.

Baron, S. H. (1967). *The Travels of Olearius in Seventeenth-Century Russia*. California: Stanford University Press.

Barthold, V. V. (1896). "Korkud", *Zapiski Vostoçnogo Otdeleniya İmperatorskogo Russkogo Arheologiçeskogo Obşçestva*, C. 9, ss. 272-273.

Barthold, V. V. (1910). “Eşço İzvestie o Korkude”, *Zapiski Vostoçnogo Otdelenia İmperatorskogo Russkogo Arheologiçeskogo Obşçestva*, C. 19, ss. 73-77.

BayburtPortalı “Bayderden Fırat Kızıltuğ’a Onursal Üyelik”, *bayburt.web.tr/bayderden-firat-kiziltuga-onursal-uyelik/* (Son erişim: 10 Ekim 2022).

Coleman, M. M. (1947). “Eugene Schuyler. Diplomat Extraordinary from the United States to Russia 1867-1876”, *The Russian Review*, Vol.7, No.1, ss. 33-48.

Divayev, A. (1896). “Neskolko Slov o Mogile Svyatogo Horhut-Ata”, *Zapiski Vostoçnogo Otdeleniya İmperatorskogo Russkogo Arheologiçeskogo Obşçestva*, C. 10, ss. 193-194.

Divayev, A. (1900). “Eşço o Mogile Svyatogo Horhut-Ata”, *Zapiski Vostoçnogo Otdeleniya İmperatorskogo Russkogo Arheologiçeskogo Obşçestva*, C. 13, ss. 39-40.

Durbilmez, B. (2003). “Efsaneden Destana: Kazakistan’da Korkut Ata ve Korkut Küyü”, *Milli Folklor*, S. 60, ss. 219-232.

Ergin, M. (2004). *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gershkhovych, Ya. P. (2011) “Korkut’s Heritage in the Cuman Milieu of the North Pontic Region”. *Ukrainian Archaeology*, 2011, ss. 81-90.

Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.

Hacıyev, T. (2004). *Dədə Qorqud Kitabı-Ensiklopedik Lüğət*, Bakı: Önder Neşriyyat.

İnan, A. (1998). “Kitab-ı Dede Korkut” Hakkında, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. I, ss. 165-172.

Jirmunskiy, V. M. (1974). *Tyurkskiy Geroiçeskiy Epos*, Leningrad: İzdatelstvo “Nauka”.

Kastanye, İ. A. (1910). *Drevnosti Kirgizskoy ctepi i Orenburgskogo Kraya*. Orenburg: Tipo-lit. T-va “Karimov, Husainov i K-o”.

Kırzıoğlu, M. F. (2000). *Dede–Korkut Oğuznâmeleri II. Kitap*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.

Kurşun, Z., Kahraman, S. A., Dağlı, Yücel (2011). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, *2. Kitap*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları.

Lerh, İ. (1870). *Arheologiçeskaya Poyezdka v Turkestanskiy Kray v 1867 godu*, Sanktpeterburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk.

Memiş, G. (2018). *Bayburt Tarihi (Tarih, Kültür, Yer Adları)*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Meyer, L. (1865). *Materialı dlya geografii i statistiki Rossii, Sobrannıye Ofitserami Generalnago Ştaba - Kirgizskaya Step Orenburgskogo Vedomstva*, Sankt-Peterburg: Tip. E. Veymara i F. Persona.

Okutmuş, O. (1997). "Dede Korkut'un Mezarı", *Bayburt'un Sesi Kültür Eğitim Dergisi*, *Dede Korkut Özel Sayısı*, S. 11, s. 81.

Olearius, A. (1647). *Offt begehrte Beschreibung Der Newen Orientalischen Rejse*, Schleswig: Ben Jacob zur Glocken.

Oraltay, H. (1970). "Dede Korkut'un Yıkılan Mezarını Kim Onarmalı?" *Türk Kültürü*, No 92, ss. 45-48.

Pehlivan, G. (2022). "Dede Korkut (Korkut Ata)", *Cumhuriyetin 100. Yılında 100 Türk Büyüğü: Bilgeler ve Bilginler*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, C. 1, ss. 228-249.

Schuyler, E. (1294). *Musavver Türkistan Tarih ve Seyahatnamesi*, Dersaadet: Basiret Matbaası.

Schuyler, E. (1876). *Turkistan. Notes of a Journey in Russian Turkistan, Khokand, Bukhara, and Kuldja. Vol I.-II*., London: Sampson Low, Marston, Searle, & Rivington.

Schuyler, E. (2003). *Türkistan Seyahatnamesi*, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları.

Schuyler, E. (2007). *Türkistan, Hokand, Buhara ve Kulca Seyahat Notları*, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Stroganoff, C. S. (1868). "Rapport sur l'activité de la commission Impériale archéologique en 1867", *Compte-Rendu de la Commission Impériale Archéologique Pour L'année 1867*, St.-Pétersbourg: Imprimerie De L'académie Impériale Des Sciences.

Turan, O. (1979). "Bayburt", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB Yayınları, C. 2, ss. 365-367.

Türk, M. (2019). *Bayburt Şehrinde Kültürel Varlıklar İle Doğal Çere İlişkisi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Üçüncü, K. (2015). *Dede Korkut ve Bayburt*, Ankara: Bayproje Yayınları.

Velyaminov-Zernov, V. V. (1859). "Pamyatnik s Arabsko-Tatarskoyu Nadpisyu v Başkirii", *Zapiski İmperatorskogo Arheologiçeskago Obşçestva*, T. XIII, ss. 257-284.

Yıldızoğlu, H. (2019). *Bayburt İli Halkbilimi ve Etnografyası*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Zeyrek, Y. (2001). *Tarih-i Osman Paşa*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

E-ISBN:978-605-338-383-3